
İNSAN HAKLARI HUKUKUNA GİRİŞ

Özet Notlar

Dr. Mustafa Afyonluoglu

Bu dokümanın en güncel şekli, ücretsiz olarak <http://afyonluoglu.org/aof-ders-notlari/> adresinden indirilebilir.

© 2019-2022 Dr Mustafa AFYONLUOĞLU - Dokümandan alıntı yapılması halinde kaynak gösterilmesi zorunludur. Başka bir yerde yayımlanması, web sitesinin referans gösterilmesi ve orijinal şekli üzerinde ekleme, değişiklik ve kesinti yapmamak kaydı ile izne tabi değildir.

© 2019 - 2022 Dr. Mustafa AFYONLUOGLU

Sorumluluk Reddi: Bu dokümanda yer alan bilgiler 2019-2020 Eğitim Döneminde AÖF E-Kampüs'te yayımlanan ders materyalleri, ilgili eğitim videoları ve ilgili mevzuat dikkate alınarak hazırlanmıştır. Dokümandaki bilgilerde yer alan olası hata ve eksikliklerden sorumluluk kabul edilmemektedir. Adalet programı sınavlarına hazırlanmada temel kaynak olarak Anadolu Üniversitesi e-Kampüs sisteminde yer alan ders materyalleri esas alınmalıdır.

Bu dokümanın en güncel şekli, ücretsiz olarak <http://afyonluoglu.org/aof-ders-notlari/> adresinden indirilebilir.

Dokümandan alıntı yapılması halinde kaynak gösterilmesi zorunludur.

Başka bir yerde yayımlanması, web sitesinin referans gösterilmesi ve orijinal şekli üzerinde ekleme, değişiklik ve kesinti yapmamak kaydı ile izne tabi değildir.

Son Güncelleme Tarihi: 29.03.2022

AÖF HUK130U İnsan Hakları Hukukuna Giriş Ders Notları

Hazırlayan: Dr. Mustafa AFYONLUOĞLU

Anadolu Üniversitesi
Açık Öğretim Fakültesi Adalet Programı
HUK130U İnsan Hakları Hukukuna Giriş Ders Notları

BÖLÜMLER

- Bölüm 1: Kavramsal Çerçeve, Felsefi ve Hukuki Temeller
- Bölüm 2: İnsan Haklarının Kaynağı, Temel Özellikleri ve Sınıflandırılması
- Bölüm 3: Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması
- Bölüm 4: 1982 Anayasası Düzeninde Kişinin Hakları ve Ödevleri
- Bölüm 5: 1982 Anayasası Düzeninde Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Haklar
- Bölüm 6: İnsan Haklarının Ülke Düzeyinde Korunması ve Ulusal Korunma Mekanizmaları
- Bölüm 7: AIHS, Nitelikleri ve Sözleşmenin Öngördüğü Koruma Mekanizması: AIHM
- Bölüm 8: İnsan Haklarını Küresel ve Bölgesel Koruma Sistemleri (BM, Amerika Kitası, Afrika Kitası, AGİT)

İLGİLİ MEVZUAT (Doğrudan Erişim Adresi: <http://afyonluoglu.org/aof-mevzuat-insanhaklari/>)

Temel Kanunlar

- 2709 sayılı T.C. Anayasası: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

İlgili Diğer Kanunlar

•

İlgili Uluslararası Düzenlemeler ve Belgeler

- 1948 tarihli **BM** "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi":
https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_03.pdf
- 1950 tarihli **AB** "İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşme":
https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/005_tur.pdf
  - <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf>
  - https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf
- 1966 tarihli **BM** "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" (KSHUS):
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf
- 1966 tarihli **BM** "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi":
https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_04.pdf
- 1989 tarihli **BM** "Çocuk Hakları Sözleşmesi":
https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_08.pdf
- **BM** Universal Declaration of Human Rights (İnsan Hakları Evrensel Beyanname):
<https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk>
  - <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber:
https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_TUR.pdf
-

İçindekiler

Kısaltmalar	v
BÖLÜM 1: Kavramsal Çerçeve, Felsefi ve Hukuki Temeller	1
Kavramsal Çerçeve ve İnsan Haklarının Kaynağına İlişkin Tartışmalar	1
İnsan Haklarının Özneleri, Nitelikleri ve Tarihsel Gelişimi	2
İnsan Haklarının Pozitif Hukuktaki Yeri	3
BÖLÜM 2: İnsan Haklarının Kaynağı, Temel Özellikleri ve Sınıflandırılması	5
Özgürlüğün Farklı Tanımları ve Özgürlüğe İlişkin Farklı Yaklaşımlar	5
İnsan Haklarının Kaynağı ve Kullanılan Başlıca Kavramlar	5
İnsan Haklarının Özellikleri	5
İnsan Hakları Tanımlanabilir mi?	6
İnsan Haklarının Sınıflanması	6
BÖLÜM 3: Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması	8
Olağan Hukuk Düzeninde-Olağanüstü Hallerde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması	8
Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Kullanılan İlkeler	8
Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Nedene Bağlılık, Genel ve Özel Sebepler	9
Ölçülülük İlkesi ve Unsurları	10
Demokratik Toplumun Gereklere Uygunluk İlkesi ve Öze Dokunma Yasası	10
BÖLÜM 4: 1982 Anayasası Düzeninde Kişinin Hakları ve Ödevleri	11
1982 Anayasası'nda Kişi Haklarının Kullanımı ve Ödevlerin Yerine Getirilmesi	11
Hakların Korunması	14
BÖLÜM 5: 1982 Anayasası Düzeninde Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Haklar	15
İnsan Haklarının Sınıflandırılması Bakımından Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Hakların Yeri	15
Sosyal ve Ekonomik Haklar	16
Siyasal Haklar	16
BÖLÜM 6: İnsan Haklarının Ülke Düzeyinde Korunması ve Ulusal Korunma Mekanizmaları	16
Devletin İnsan Haklarını Koruma Sorumluluğu ve Ülke Düzeyinde Korunma	16
Devletin İşlevlerine Karşı İnsan Haklarının Korunması	16
Ulusal Korunma Mekanizmaları	16
BÖLÜM 7: AİHS, Nitelikleri ve Sözleşmenin Öngördüğü Koruma Mekanizması: AİHM	16
AİHS'nin Özellikleri ve Getirdiği Yenilikler	16
AİHM'nin Tarihçesi	16

AİHM'nin Yapısı, Yargılama Yetkisi ve Mahkemeye Başvuru Usulleri	16
BÖLÜM 8: İnsan Haklarını Küresel ve Bölgesel Koruma Sistemleri (BM, Amerika Kıtası, Afrika Kıtası, AGİT)	16
Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi	16
BM Örgütü ve İnsan Hakları	16
BM Şartı Çerçevesinde İnsan Haklarını Sözleşme Dışı Koruma Usulleri	16
Amerika Kıtasında İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları	17
Afrika'da İnsan Haklarının Gelişimi ve Koruma Mekanizmaları	17
AGİT Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması	17

Kısaltmalar

AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	Anayasa
BM	Birleşmiş Milletler
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu

Bu özet dokümanı, Anadolu Üniversitesi AÖF Adalet Programı 2021-2022 öğretim yılı ders kitabı (Kasım 2020) ve ilgili mevzuat esas alınarak hazırlanmıştır.

BÖLÜM 1: Kavramsal Çerçeve, Felsefi ve Hukuki Temeller

Kavramsal Çerçeve ve İnsan Haklarının Kaynağına İlişkin Tartışmalar

Özgürlük: herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme ya da davranma, herhangi bir koşula bağlı olmama durumu, serbestlik, hürriyet

Hukuki açıdan: Özgürlük: bireyin toplum içinde sahip olduğu bağımsızlık alanı

Negatif özgürlük: Bir kişinin özel alanı içerisinde herhangi bir zorlamadan korunmuş olması durumu

Pozitif özgürlük: Kişinin özgür olabilmesi için herhangi bir özgürlüğünü kullanmadan yasaklı olmamasının yanında kişinin bu özgürlüğü etkin bir şekilde kullanabilmesi

Geniş anlamda özgürlük: Kanunun yasaklamadığı her şey (*Düzenlenmemiş serbestlik*)

Dar anlamda özgürlük: Kişinin serbestçe dolaşma hakkı (*yakalanmamış ve/veya tutuklu olmayan*)

- Özgürlük devletin negatif yükümlülüğünde başlarken, başkasına zarar vermenin sınırı olan yerde de biter

Hak: Hukuk tarafından korunan ve korumadan yararlanılması için bireyin iradesine bırakılan menfaat

➤ Unsurlar:

- Yetki (*bir şeyi yapabilme yetkisi*)
- Talep (*her hak, sahibine olumlu veya olumsuz bir talepte bulunma yetkisi sunar*)
- Tanıma / saygı gösterilme (*bir hak iddiası, hakkın konusundan yararlanma yetkisinin genel ve özel olarak tanınmasını, ona saygı gösterilmesini istemek durumundadır*)¹

Ödev: İnsan hakları aynı zamanda ödevleri de ihtiva eder ("*Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder*", **AY md 12**)

Eşitlik:

Mutlak Eşitlik: Kişilerin kişisel ya da özel durumlarına bakılmaksızın, yasaların herkese eşit olarak uygulanması

Nispi Eşitlik: Aynı durumda bulunan kişilerin aynı işleme tabi tutulması

➤ İnsan hakları bakımından eşitlik:

- Kanun önünde eşitlik
- Eşit hukuki koruma
- Ayrımcılığa karşı eşit ve etkili koruma

İnsan Hakları:^{2 3} Herhangi bir kimliğe, bir ödevi yerine getirmesine vs. gibi bir şarta bağlı olmaksızın sadece insan olmanın gereği olarak bir kişinin sahip olduğu haklar

- **Doğal Hak** ➔ **özgürlük, mülkiyet, güvenlik, baskıya karşı direnme**⁴: insanlar doğal haklarla beraber doğar, dolayısıyla doğuştan elde edilen bu haklar, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır

¹ Hukuki haklar söz konusu olduğunda, bu özellik zorla yerine getirme ile güçlendirilir

² İnsan hakları din, dil, cinsiyet, ırk, renk gibi herhangi bir fark gözetmeksizin herkesin sahip olduğu haklardır. İnsan haklarının öncelikli muhatabı devlettir, dolayısıyla insan hakları devleti sınırlandırırken, özgürlük alanını genişletir

³ "Bireylerin ve grupların uluslararası insan hakları belgelerinde ve anayasal düzende yargısal korumayla devlete karşı korunması garanti edilen haklar

⁴ Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

- **Doğal Hukuk** → bir eylemin doğaya uygunluğu veya aykırılığı bakımından gerekli olup olmadığını gösteren doğru aklın birtakım ilkeleri (*ideal/olması gereken hukuk*)
  - İnsan hakları devlet öncesidir ve bu sebeple dokunulmaz niteliktedir

İnsan Haklarının Özneleri, Nitelikleri ve Tarihsel Gelişimi

- İnsan haklarının sahipleri bütün insanlardır ve bu hakların varlığı devletin onları tanımalarına bağlı değildir

İnsan Haklarının Nitelikleri

- **Evrensellik**
  - Ahlaki Evrensellik
  - Uluslararası normatif Evrensellik
  - İnsan onurunu koruyan bir mekanizmanın işlev görmesi
- **Mutlaklık** (*İnsan hakları herhangi bir kayda veya şarta bağlanamaz, inkar edilemez, geçersiz kılınmaz, kapsamı daraltılamaz, pazarlık konusu yapılamaz, saygı gösterilmelidir*)
- **Vazgeçilmezlik**⁵ ("*Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir*" **AY md 12**)
"Kimse, hak⁶ ve fiil⁷ ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemez. Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlaka aykırı olarak sınırlandırmaz" (**TMK md 23**)
- **Doğumla Birlikte Sahip Olunma** (*İnsan hakları insanların doğuştan elde ettikleri, insan kişiliğinden ayrılmaz haklardır*)
- **Bireysellik** (*insan haklarının öznesi gruplar ya da topluluklar değil, sadece birey olarak insanlardır*⁸)
- **Devlete Karşı Olma** (*insan hakları kişiyi devlet karşısında korumayı hedeflemektedir*)
- **Özgürlükçülük** (*özgürlük, hayatı hangi değer ve ideallere göre yaşayacaklarına, bir dış müdahale olmaksızın bireylerin kendilerinin karar verebilmelerini ve o yolda hareket edebilmesini mümkün kılar*)
- **Temel Nitelik Olma** (*haklar arasında ahlaki hiyerarşinin tepesindedir*)

İnsan Haklarının Tarihsel ve Düşünsel Gelişimi

- **İlkçağ** (**M.Ö. 4000 – M.S. 375**): stoacılar köleliği reddetmiştir
  - **Sümerler** → Yazının icadı, devlet, hukuk
  - **Mısır Uygarlığı** → Modern bürokrasinin temelleri, kadın – erkek eşitliği
  - **Hititler** → Eşitlikçi sayılabilecek ve hoşgörülü toplum yapısı
  - **Eski Yunan** → Embriyo aşamasında insan hakları
  - **Sofizm**⁹ (**M.Ö. 5. yy.**) → İnsanı siyasal ve sosyal ortam içinde ele alan düşünce
  - **Sokrates**¹⁰ → .Adaletsizlikle ve kötülükle mücadele eden polis temel değerdir
  - **Platon**¹¹ → Toplum 3 sınıftan (*çalışanlar, savaşımlar ve yöneticiler*) oluşmaktadır
  - **Aristo**¹² → birey karşısında devlete üstünlük ve öncelik tanımaktadır

⁵ Rızayla dahi vazgeçilemeyen hak

⁶ **Hak Ehliyeti**: hukuk düzenin sınırları içinde haklara ve borçlara sahip olma ehliyeti

⁷ **Fiil Ehliyeti**: bir kimsenin kendi fiili ile haklar kurabilmesi ve mükellefiyetler altına girebilmesi

⁸ kolektivitelerin (*insanlar arasındaki etkileşimlerden oluşan ilişki ağları*) hakları bireysel insan haklarına göre ikincil konumdadır

⁹ Sofizme göre, devletin ve yasaların varlık nedeni insan içindir, tüm insanlar eşit ve özgürdür

¹⁰ M.Ö. 469 – M.Ö. 399, Antik Yunan filozofu

¹¹ M.Ö. 428 – M.Ö. 348, Antik Yunan filozofu

¹² M.Ö. 384 – M.Ö. 322, Antik Yunan filozofu

- **Stoa Okulu** → İnsan dünya vatandaşıdır
- **Ortaçağ** (... M.S. 1500): İnsan haklarının kaynağı dindir
  - **Thomas Aquinas** → siyasal iktidar, toplumsal huzur ve güveni, iyiliği ve ortak yararı gerçekleştirmeyle yükümlü bir yapıdır, ancak kilise toplumdaki tüm değerler üzerinde ve insanın tüm içsel değerler yargılarında mutlak egemenliğe sahiptir
  - **Padovalı Marsilius** → devletin amacı insanların iyi yaşayabilmesini temin etmektir (*kilisenin otoritesini sert olarak eleştirir*) siyasal iktidar halktan gelir, bireylerin vicdanı kilise baskısından kurtarılmalıdır
    - Yasama yetkisi halkta toplanmalıdır
    - Yürütme organı yasama organı tarafından tayin edilmelidir
    - Yasama yürütmeyi her zaman kontrol etmeli ve gerekirse onu iktidardan uzaklaştırabilmelidir
- **Yeniçağ** (... M.S. 1800): Konusu insan onuru olan rasyonel doğal hukuk, insanın doğasından gelmektedir
  - **John Locke (17. yy.)** → devlet, doğal haklara sahip bireyin haklarını korumakla yükümlüdür^{13 14}
  - **Jean Jacques Rousseau¹⁵** → Doğanın elindeki insan tüm ihtiyaçlarını doğadan karşılayan mutlu insandır. Başkasına, dolayısıyla topluma da ihtiyacı yoktur
    - Rousseau **sosyal sözleşme yaklaşımı** ile siyasal iktidarların insanlar üzerindeki otoritesini rasyonel bir temele dayandırmıştır. Toplumun varlık nedeni insanların doğa düzeninde sahip olduğu hakların korunmasıdır

İnsan Haklarının Pozitif Hukuktaki Yeri

BM Öncesi Durum

- **1215** Magna Carta Libertatum → *siyasal iktidarın sınırlandırılması*
  - Kral, halkın onayı olmadan vergi toplamayacak
  - mahkemeler halka açık yapılacaktır
  - haksız yere kimse tutuklanmayacak ve sürgün edilmeyecek
  - Kralın Magna Carta'ya uygun hareket edip etmediğini kontrol edecek
- **1628** Petition of Rights (Haklar Dilekçesi)
- **1679** Habeas Corpus Act,
- **1689** Bill of Rights (Haklar Bildirisi)
- **1701** Act of Settlement
- **1776** Virginia Haklar Bildirgesi
- **1776 Haziran** Amerikan Bağımsızlık bildirisi
  - Yaşam hakkı
  - mülkiyet hakkı
  - özgürlük ve mutluluğu arama hakkı

¹³ Locke'a göre, "Doğa durumu, insanların başka bir insanın rızası olmadan, doğa yasasının sınırları içinde mükemmel özgürlük durumudur. İnsanlar bu doğa düzeninde doğal haklara sahiptir. Bunların da başında hayat ve hürriyet hakları gelmektedir"

¹⁴ doğal toplumdaki siyasal topluma geçiş → kişilerin suçlarını yargılama ve cezalandırma yetkisi (kişinin kendisinden) topluma devredilmiştir

¹⁵ 1712 – 1778, Cenevreli filozof ve yazar

- 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi¹⁶ → ‘insan hakları’ kavramının kullanıldığı ilk resmi belge
  - özgürlük, başkalarının haklarına zarar vermemek şartıyla istediğini yapabileceği serbestisidir
  - özgürlükler ancak yasayla sınırlanabilir
  - bildiri doğuştan sahip olunan haklar ve siyasi haklara yer vermektedir

BM Sonrası Durum

- 1941 Dört Özgürlük Üzerine Konuşma¹⁷
  - ifade özgürlüğü
  - inanç özgürlüğü
  - yoksulluktan kurtulma özgürlüğü
  - korkudan kurtulma özgürlüğü
- 1941 Atlantik Şartı
- 1942 BM Bildirisi
- 1943 Genel Güvenlik Hakkında Moskova Bildirisi
- 1945 Haziran: BM Şartı¹⁸ kabulü
- 1945 Ağustos: Türkiye’nin BM Şartı’nı Onaylaması
- 1945 Ekim: BM Şartı’nın yürürlüğe girmesi
- 1948 Aralık: İHEB
- 1966 Aralık Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
- 1966 Aralık Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM İnsan Hakları Belgelerinin Sınıflandırılması

- Zaman bakımından
- Kapsam bakımından
  - Genel nitelikli
  - Özel nitelikli
- Konu bakımından
- Hukuksal form bakımından
  - Sözleşme
  - Bildiri / deklarasyon
  - Karar

İnsan Haklarına İlişkin Bölgesel Örgütler

- İnter-Amerikan Devletleri Örgütü
- Afrika Birliği Örgütü
- Avrupa Konseyi Örgütü

¹⁶ ‘insan ve yurttaş hakları’ bildirisi

¹⁷ ABD Başkanı Roosevelt’in kongreye hitaben yaptığı konuşma

¹⁸ BM Şartı ile insan hakları ilk defa açıkça uluslararası hukuka konu olmuştur

BÖLÜM 2: İnsan Haklarının Kaynağı, Temel Özellikleri ve Sınıflandırılması

Özgürlüğün Farklı Tanımları ve Özgürlüğe İlişkin Farklı Yaklaşımlar

Antik Çağda Özgürlük Anlayışı

Platon → Özgürlük, insanın kendisinin nasıl biri olacağı konusunda tercih yapmasıdır

Aristo → Özgürlük, kişinin bir şeyi bilerek ve isteyerek yapmasıdır

Montesquieu → Özgürlük, yasalarca yasaklanmamış her şeyi yapabilmektir

Doğal hukuk taraftarları → insan özgürlüklerinin, devletten önce zaten var olduğunu öne sürerler

Topluma Öncelik Tanıyan Anlayışlar

Lois Bonald → insan ve özgürlüğünün ancak toplum içinde değer kazanacağını ileri sürer

Émile Durkheim → birey özgürlüğünü toplum hayatı izin verdiği ölçüde elde edebilir ve kullanabilir

- Bu görüşler, liberal özgürlük teorisi ile bağdaşmaz

İnsan Haklarının Kaynağı ve Kullanılan Başlıca Kavramlar

- Protestanlık → Burjuva Sınıfı → **Luther** ve **Kalvin**
- Fransız Devrimi → Georg Jellinek : **Dinde Reform**¹⁹ ve **1789 Bildirgesi**²⁰
- İşçi Sınıfın Hak Mücadelesi → **sosyal hakların** anayasalarda yer almasında belirleyici rol

İnsan Hak ve Özgürlükleri İçin Kullanılan Başlıca Kavramlar

- **Kamu Özgürlükleri**: Hakların pozitif hukuk aracılığıyla düzenlenip güvenceye kavuşturularak uygulamaya taşınan kısmı ("*yürürlükteki hukukun tanıdığı haklar*")
- **Temel Hak ve Ödevler**: Anayasal sistem tarafından güvence altına alınmış haklar
  - Temel Haklar²¹: Klasik hakların yanısıra sosyal haklar
  - Ödevler:
    - bireyler için → toplumsal yarara hizmet eden davranışlar
    - devlet için → özgürlüklerin gerektiği gibi hayata geçmesi için devlet tarafından yapılması gereken görevler (sosyal devlet)
- **İnsan Hakları**²²: bireylere verilen ve her toplum için ulaşılması gereken, iç hukuk düzenince teminat altına alınmış, ideal haklar listesi

İnsan Haklarının Özellikleri

- Çoğunluk Onayı Gerektirmemesi (*özgürlükler oylama konusu yapılamaz*)
- Evrensel Değerler Olması
- İnsan Hakları Arasında Hiyerarşinin Olmaması
- Sürekli Gelişme Halinde Olması
- Karşılıklılık Şartına Bağlı Olmaması
- İnsan Haklarına Saygıyı Sağlamakta Toplumsal Zihniyetin Önemi

¹⁹ din ve vicdan özgürlüğü

²⁰ 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

²¹ bir devletin anayasal düzeninde dava edilebilme imkanı da sağlayacak şekilde yazılı hukuk kurallarınca teminat altına alınmış, garanti edilmiş hak ve özgürlükler (bkz: *yurttaş hakları* [*Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma ve üye olma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı*]) ↔ *insan hakları* [*devletin kişi dokunulmazlığı ve özgürlüğüne saygı yükümlülüğü, zorla çalıştırma yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliğinden yararlanma hakkı*])

²² Günümüzdeki insan hakları anlayışının kuramsal temellerinin ortaya çıkmasında önemli etkisi bulunan en tanınan aydınlanma filozofları: **Thomas Hobbes**: 1588-1679; **John Locke**: 1632-1704; **Jean-Jacques Rousseau**: 1712-1778

İnsan Hakları Eğitimi

- Entelektüel birikim
- Siyaset anlayışı
- Hukuka saygı
- Değerler eğitimi
- Empati Duygusunun geliştirilmesi
- Çevre ve İnsan bilinci

İnsan Hakları Tanımlanabilir mi?

✚ İnsan haklarını tanımlamak, hakların gelişmesi yerine kısıtlanmasına (**sınırlanmasına**) da sebep olabilir²³. Ayrıca, sadece tanımlama sorunları gidermek için yeterli olmayabilir. Bu nedenle uluslararası örgütler ve devletler insan haklarını **tanımlamak** yerine onları **ilkesel olarak benimsemeyi** tercih etmektedir

✚ İnsan hakları belgelerinde tanımdan çok bu hakların unsurlarına ve özelliklerine ağırlık verilmiştir

- **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Hakları Yaklaşımı:** İnsan hakları belgelerinde tanımdan çok bu hakların unsurlarına ve özelliklerine ağırlık verilmiştir. insanın doğuştan sahip onurlu bir varlık olduğuna vurgu yapılır
- **Bazı Liberal Ülke Anayasalarında İnsan Haklarına Yaklaşım:** Birçok demokratik hukuk devleti anayasasında insan hakları anlayışı ve insan haklarının hangi belirleyici özelliklerine öncelik verildiği görülür
  - **İsviçre Anayasası** → anayasa değişikliğinin “uluslararası hukukun emredici kurallarına” aykırı olamayacağını öngörür
  - **Almanya Anayasası** → anayasa koyucu iradenin bile dokunulmaz ve devredilmez insan hakları ile temel adalet ilkelerini değiştirme yetkisine sahip olmadığına vurgu yapar
  - **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası** → Anayasa’da Cumhuriyetin nitelikleri arasında “insan hakları” ve “sosyal hukuk devleti” ilkeleri sayılır ve bu ilkelerin değiştirilmesi dahi teklif edilemez
- **İnsan Haklarının Sosyalist Kurama Göre Tanımlanması:**
  - İnsan hakları: toplumsal koşullar izin verdiği ölçüde haklara sahip olabilmeye yeteneği (*Sosyalist kuramda hukukun üstünlüğü - hukuk kurallarının herkese aynı ölçüde uygulanması düşüncesi - geçerli değildir*)

Hukukileşme: (*Hakların pozitifleşmesi*) Bir hakkın iç hukukta yer alması

İnsan Haklarının Sınıflanması

Georg Jellinek'in İnsan Hakları Sınıflaması

- **Olumsuz statü (negatif statü) hakları**^{24 25} (*koruyucu haklar*)
  - negatif statü hakları dava edilebilme özelliğine sahiptir
  - **Örnek:** yaşama hakkı, konut dokunulmazlığı, ...din hürriyeti, ispat hakkı, hak arama hürriyeti, mülkiyet hakkı,

²³ Hakkın somutlaştırılması tanımlamayı ve tanımlarken de sınırları, kapsam tespitini zorunlu kılar. Ayrıca bir hakkın tanımının sabit bir şekilde yapılmaması, yargı makamlarına bu hak ya da özgürlüğün zamanın değişen koşullarına uygun hale getirme fırsatı verir

²⁴ devletin, bireylerin bu hak ve özgürlükleri kullanabilmeleri için dokunamayacağı alanlar

²⁵ Anayasa md 17-40

- **Olumlu statü (pozitif statü) hakları**^{26 27} (*isteme hakları, Sosyal haklar*)
  - **Örnekler:** Sağlığın korunması, konut hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sosyal güvenliğin sağlanması ...
- **Aktif statü hakları**^{28 29} (*katılma hakları*)
  - **Örnekler:** Seçme ve seçilme hakkı, dilekçe ve bilgi edinme hakkı, vatan hizmeti, siyasi parti kurma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, ...

İnsan Haklarını Tarihsel Evrelere Ayıran Sınıflama³⁰

- **Birinci kuşak haklar** (*medeni ve siyasi haklar, özgürlük hakları*)
- **İkinci kuşak haklar** (*sosyal ve kültürel haklar*)
  - **Örnek:** grev hakkı, sendika kurma hakkı, siyasi parti kurma hakkı ...
- **Üçüncü kuşak haklar** (*dayanışma hakları*)
  - **Örnek:** doğal zenginliklere ulaşma hakkı, barışçıl ve sağlıklı çevrede yaşama hakkı, nükleer silahların yasaklanması, gelişme hakkı, temiz suya erişme hakkı, yiyecek yardımı alma hakkı ...

İnsan Haklarının Kullanılış Biçimine Göre Sınıflanması

- **Bireysel Hak ve Özgürlükler**
  - **Örnek:** özel mülkiyet, din ve inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü ...
- **Kolektif Hak ve Özgürlükler**
  - **Örnek:** toplanma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yapma hakkı, örgütlenme hakkı, Dernek ve sendika kurma hakkı, grev hakkı ...

Klasik Haklar ve Sosyal Haklar Ayrımı

Klasik Haklar → Fransız Devrimi sonrasında yayınlanan bildiriyle devlet otoritesinin saygı duymakla yükümlü sayıldığı hak ve özgürlükler (*olumlu + olumsuz statü hakları, birinci kuşak haklar*)

Sosyal Haklar → devlete sosyal ve ekonomik bakımdan zayıf toplum kesimlerine ve bireylere yardım ve destek sağlama görevi yükler

Dördüncü Kuşak Haklar

Yeni teknolojik gelişmelerin insan onuruna aykırı bir şekilde kötüye kullanılması tehlikesine karşı ortaya konulan haklar → özel hayatın gizliliği, insan kopyalanması, unutulma hakkı, ...

Jürgen Habermas'ın İnsan Hakları Sınıflaması

- Bireysel özgürlük hakları → devletin saygı göstermekle yükümlü olduğu koruyucu haklar
  - **Örnek**³¹: özel hayatın gizliliğinin korunması, kölelik yasağı, özgür iradeyle evlenme hakkı, toplantı ve gösteri hakları ...
- Hukuki ve siyasi katılım hakları
  - **Örnek**³¹: Yargılamanın aleniliği, topluca düşünce açıklama ve seçme hakları, yaşama hakkı ...
- Sosyal katılım hakları

²⁶ herkesçe kullanılabilir olması için devletin bazı edimleri yerine getirmesi gereken haklar

²⁷ Anayasa md 41-65

²⁸ yurttaşların kamu işlerine katılmasını sağlayan haklar

²⁹ Anayasa md 66-74

³⁰ 1979 - Karel Vasak

³¹ Kaynak: Anayasa Hukuku, <https://personel.ebyu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/11/TC-ANAYASASI.pdf>

- **Örnek³¹**: Eşit ve uygun yaşam koşullarının sağlanması, sosyal güvenlik hakkı, çalışma hakkı, dinlenme hakkı, ücretli izin hakkı, konut hakkı, bakıma muhtaç hastalar için bakım hakkı, eğitim hakkı, kültürel hayata katılma hakkı ...

BÖLÜM 3: Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması

Olağan Hukuk Düzeninde-Olağanüstü Hallerde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması

Temel Haklar: temel metinlerde yani anayasalarda düzenlenen ve güvence altına alınan haklar → Anayasal Haklar

Özgürlük: Bir şeyi yapıp yapmama serbestisi ve bu serbestlikten yararlanma

Hak: Hukuken korunan menfaat, bir hizmetin veya edimin yerine getirilmesini talep edebilme, bir şeyi isteyebilme

Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasına İlişkin İlkeler

- Öze dokunmama
- Kanunla sınırlama
- Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygunluk
- Demokratik toplum düzenine ve laik Cumhuriyetin gereklerine uygunluk ve ölçülülük
- Sınırlandırma bir sebebe dayanmalıdır
- Yasal sınırlama:
  - **Basit yasa kaydı** → herhangi bir sınırlama nedeninin gösterilmesine gerek olmayan sınırlama
  - **Nitelikli yasa kaydı** → sınırlama getiren kanun belli nedenlere dayanmalı, belli amaçlara hizmet etmelidir, ayrıca sebep gösterilmelidir
- Cumhurbaşkanı kanunda belirtilen sebeplere dayanarak süresi **6 AY**'ı geçmeyecek biçimde olağanüstü hal ilan edebilir. Cumhurbaşkanının talebiyle yasama organı her defasında (savaş durumu hariç) **4 AY**'ı geçmemek şartıyla süreyi uzatabilir. Olağanüstü halde, vatandaşlar için getirilen para, mal, çalışma yükümlülükleri kanunda belirtilen şekilde sınırlandırılabilir veya geçici süre durdurulabilir

Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Kullanılan İlkeler

AY Madde 15 (Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması): “Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da³², savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz”

³² AY Madde 15-1: “Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.”

- Yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve kulluk uygulamasının yasaklanması gibi temel hak ve özgürlüklerin dışında kalan hakların kullanımı sınırlandırılabilir
- Anayasa’da belirtilen negatif haklara, istisnai hallerde dokunulabileceği hükme bağlanmıştır (**AY md 13**)
  - **AY Madde 65 (Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları)**: “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.”

Hukuk Devleti İlkeleri

- Kanunların Anayasa’ya uygun olması
- Kanunların yargısal denetime tabi olması
- İdarenin hukukla bağlı olması
- Kanunlar önünde herkesin eşit olması
- Suç ve cezalara ilişkin ilkeler
- Doğal hakim ilkesi
- Mahkeme bağımsızlığı ve tarafsızlığı

Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Nedene Bağlılık, Genel ve Özel Sebepler

- Sınırlandırmanın makul bir **gerekçe**ye dayanması, bir **nedeni** (*milli güvenlik, kamu düzeni, sağlık ve ahlakın korunması ...*) olması gerekir
- Sınırlandırma **kanun ile** yapılmalı ve demokratik toplum ilkesine göre **gerekli**³³ olmalıdır
- Müdahalenin meşru sayılabilecek bir **amaca** yönelmiş olması ve **ölçülü** olması gerekir

Genel Sınırlandırma Sebepleri³⁴

- Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü
- Milli egemenlik
- Cumhuriyet
- Milli güvenlik³⁵
- Kamu düzeni
- Genel asayiş
- Kamu yararı
- Genel ahlak
- Genel sağlık

!! 2001 yılında Anayasa’da yapılan değişiklikle birlikte, genel sınırlama nedenleri kaldırılmıştır

Kamu Ahlakı³⁶: Toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş, kabul edilmiş ahlak kuralları

³³ Toplumsal ihtiyacın bu müdahaleyi yapmaya zorlaması

³⁴ AY madde 13: “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir.”

³⁵ Sınırlandırmanın amacı devlet tüzel kişiliğini savunmak olmalıdır

³⁶ Devletin müdahale edebilme kabiliyeti toplumun düzeninin korunması amacını taşımalıdır

Özel Sınırlandırma Sebepleri³⁷

Anayasa'da yer edinmiş temel hak ve özgürlükleri kullanan bireylerin, bu hakları ve özgürlükleri sınırsız bir şekilde kullanması sonucunda kamu yararı ve diğer bireylerin hak ve özgürlükleri zarar görebilir. Bunu önlemek için, bu temel hak ve özgürlüklere müdahale edilmesi, kullanılmasında birtakım sınırlamalara gidilmesi gerekir.

Ölçülülük İlkesi ve Unsurları

Ölçülülük İlkesi: Yapılacak olan sınırlandırma aracı ile gerçekleşecek amaç arasında bir ölçü bulunması (Örnek: Verilecek cezanın suç ile orantılı olması, meşru müdafada savunma aracının saldırı ile orantılı olması, zorunluluk³⁸ halinde tehlikenin ağırlığı ile korunmak için kullanılan araç arasında ölçü olması³⁹, ...)

- Ölçünün aşıldığı sınırlandırmalar meşruluğunu yitirir
- Ölçülülük ilkesi sınırlandırmanın sınırını çizen bir ilkedir
  - Meşru bir araç ile amaca ulaşılmalı
  - araç sınırlandırmada elverişli ve gerekli olmalı
  - Amaç ile orantılı olmalı
- 1924 Anayasası'nda ölçülülük ilkesine yer verilmemiş, Temel Hak ve Özgürlüklerle ilgili olarak 68. maddede "*Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer*" denilmiştir
- İlk kez 1982 Anayasasında ölçülülük ilkesi açıkça ifade edilmiştir (AY md 13)
- **Unsurları:**
  - **Elverişlilik**⁴⁰ → Yasal önlem sınırlamanın amacını gerçekleştirmeye elverişli olmalıdır
  - **Gereklilik**⁴¹ → Sınırlamada başvuru olan araç, sınırlama amacına ulaşmak için gerekli olmalıdır
  - **Orantılılık**⁴² → Amaç ile araç arasında ölçüsüz bir oran olmamalıdır

Demokratik Toplumun Gereklerine Uygunluk İlkesi ve Öze Dokunma Yasağı

Demokrasi: Halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi

Çoğunlukçu Demokrasi: Çoğunluğun seçimiyle başa gelen iktidarın sadece o çoğunluğun talepleriyle hareket etmesi

³⁷ AY madde 16 (*Yabancıların durumu*), madde 23 (*Yerleşme ve seyahat hürriyeti*), madde 26 (*Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*), madde 33 (*Dernek kurma hürriyeti*), madde 34 (*Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı*), madde 35 (*Mülkiyet hakkı*), madde 51 (*Sendika kurma hakkı*) [Erişim: Mart 2022, [TC Anayasası](#)]

³⁸ **Zorunluluk Hali:** "(1) Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hal ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez. (2) Gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez." (TCK md 25)

³⁹ Örneğin köpek saldırısı neticesinde bahçe duvarından içeri atlayan kişiye konut dokunulmazlığını ihlal suçundan ceza verilemez

⁴⁰ alınacak önlem, kullanılacak araç, amacın gerçekleştirilmesi bakımından elverişli olması gerekir

⁴¹ aynı amaca daha yumuşak bir tedbir ile ulaşılabilir ise o tedbir kullanılmalıdır

⁴² alınan tedbir ile ulaşılacak istenen arasında bir ölçü yani dengeli bir oran bulunmalıdır

Çoğulcu Demokrasi: Farklı fikirler, siyasi partiler, farklı anlayışların serbestçe örgütlenebilmeleri, iktidar olabilmek için yarışma yapabilmeleri

Demokratik düzenin ilkeleri

- İktidarın belirlenmesinde hukuka uygun demokratik yolların benimsenmesi
- İktidara gelen gücün, devamında da demokratik şekilde devam etmesi
- Azınlıkların da dikkate alınması
- Eşitlik ilkesi
- Çoğulcu siyasi anlayışın hakim olması

Demokratik toplum gerekleri⁴³

- Özgürlük
- Hoşgörü
- Hukukun üstünlüğü
- Şeffaflık ya da saydamlık

Hakkın Özüne Dokunmama → Temel hak, güvenceye aldığı ve dokunulamayacak bir değer (çekirdeği) barındırır. O değere dokunulduğunda hak da anlamını yitirir

- Temel hak ve özgürlüklerin varlığı kural, sınırlandırılması ise istisna nitelik arz eder
- Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ile ilgili olarak “*Öze Dokunmama İlkesi*” 2001 yılında yapılan değişiklikle 1982 Anayasası’nda yer almıştır

BÖLÜM 4: 1982 Anayasası Düzeninde Kişinin Hakları ve Ödevleri

1982 Anayasası’nda Kişi Haklarının Kullanımı ve Ödevlerin Yerine Getirilmesi

- Herkes, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı sorumludur⁴⁴
- Herkes, haklarını kullanırken ve özgürlüklerden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerini tanımalı ve bunlara saygı göstermelidir⁴⁴
- Ayrıca Anayasa’da da temel hak ve özgürlüklerin aynı zamanda ödev ve sorumlulukları⁴⁵ içerdiği belirtilmiştir⁴⁶
- Aynı zamanda bu konuda devlete yüklenen görevler de vardır⁴⁷

⁴³ AİHM Kararları

⁴⁴ İHEB madde 29

⁴⁵ **Örnek:** Çalışma hakkı ve ödevi (AY md 49), Vatan hizmeti (AY md 72), ...

⁴⁶ **AY madde 12:** “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder”

⁴⁷ **Örnekler:**

Çalışma şartları ile ilgili olarak: **AY madde 50:** “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek, çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir”

Çevre ile ilgili olarak **AY madde 56:** “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir”

Kişi Dokunulmazlığı⁴⁸ → Yaşama hakkı, maddi ve manevi olarak bireyin varlığını koruma ve geliştirme hakkı, vücut dokunulmazlığı (*işkence ve eziyet yasağı*)

Sınırlandırma Sebepleri: Meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri

Zorla Çalıştırma Yasağı⁴⁹ → Çalıştırılan kimsenin (*hükümlüler istisnadır*) o işi iradesine aykırı olarak yani istemeden yapıyor olması (*işi yapma yükümlülüğü haksız ya da baskıcı olmalı veya yapılmasının katlanılamaz olmalıdır*)

Sınırlandırma Sebepleri: Hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar, olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler, ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları

Kişi Hürriyeti ve Güvenliği⁵⁰ → Kişiler keyfi bir biçimde (*hakim kararı olmadan*) özgürlüklerinden alıkonulamaz

Sınırlandırma Sebepleri: Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması

Özel Hayatın Gizliliği⁵¹ → Herkesin özel hayat ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı kapsamında:

- devlet bireylere herhangi bir yaşam tarzını dayatamaz
- hiç kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz, el konulamaz

Sınırlandırma Sebepleri: Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması

Konut Dokunulmazlığı^{52 53} → bireyin yaşamını devam ettirdiği yere rıza olmadan girilemez

Sınırlandırma Sebepleri: Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması

⁴⁸ AY madde 17: “Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz”

⁴⁹ AY madde 18: “Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya (karşılıksız çalıştırma) yasaktır”

⁵⁰ AY madde 19: “Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir <tanımlı istisnalar dışında> kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.”

⁵¹ AY madde 20: “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz”

⁵² AY madde 21: “Kimsenin konutuna dokunulamaz ... kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz”

⁵³ TCK madde 116: “Bir kimsenin konutuna, konutunun eklentilerine rızasına aykırı olarak giren veya rıza ile girdikten sonra buradan çıkmayan kişi, mağdurun şikayeti üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”

Haberleşme Hürriyeti^{54 55} → Bireylerin birbirleri ile haberleşmede (*mektup, SMS, e-posta, her türlü elektronik haberleşme, telefon, faks vb.*) oluşan içerik gizlidir

Sınırlandırma Sebepleri: Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması

Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti⁵⁶ → Bireyler bir yerden başka bir yere seyahat etme/etmeme ya da yerleşme/yerleşmeme özgürlüğüne sahiptir

Sınırlandırma Sebepleri: Yerleşme Hürriyeti → suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak
Seyahat Hürriyeti → suç soruşturma ve kovuşturması, suç işlenmesini önlemek

Din ve Vicdan Hürriyeti⁵⁷ → Hiç kimse dini törenlere katılmaya, dini inanç ve hürriyetlerini açıklamaya zorlanamaz, Açıkladıkları durumlarda ise kınanamaz ya da suçlanamaz

Sınırlandırma Sebepleri: -

Düşünce ve Kanaat Hürriyeti ve Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti^{58 59} → Herkes düşünce ve kanaatlerinde tamamen özgürdür

Sınırlandırma Sebepleri: Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi

Bilim ve Sanat Hürriyeti⁶⁰ → Her birey bilim ve sanatı serbest bir şekilde öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve araştırma yapma hakkına sahiptir

Sınırlandırma Sebepleri: AY md 1, AY md 2 ve AY md 3 hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılması

Basın Hürriyeti⁶¹ → (*Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir*)

Sınırlandırma Sebepleri: AY md 26 ve AY md 27 hükümleri

⁵⁴ AY madde 22: “Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır”

⁵⁵ TCK madde 124: “Kişiler arasındaki haberleşmenin hukuka aykırı olarak engellenmesi halinde, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasına hükmolunur”, TCK madde 132: “Kişiler arasındaki haberleşmenin gizliliğini ihlal eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu gizlilik ihlali haberleşme içeriklerinin kaydı suretiyle gerçekleşirse, verilecek ceza bir kat artırılır”

^{56 56} AY madde 23: “Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir ... Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.”

⁵⁷ AY madde 24: “Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir ... ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz”

⁵⁸ AY madde 25: “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz”

⁵⁹ AY madde 26: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar”

⁶⁰ AY madde 27: “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir”

⁶¹ AY madde 28: “Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır”

Sürel ve Süresiz Yayın Hakkı ⁶² → (Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir)

Sınırlandırma Sebepleri: Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması, suçların önlenmesi gibi sebeplerle toplatma kararının verilmesi

Dernek Kurma Hürriyeti ⁶³ → (Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir)

Sınırlandırma Sebepleri: Milli güvenliğinin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği haller

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ⁶⁴ → (Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir)

Sınırlandırma Sebepleri: Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması

Mülkiyet Hakkı ⁶⁵ → (Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir)

Sınırlandırma Sebepleri: Kamu yararı

Hakların Korunması

Hak Arama Hürriyeti ⁶⁶ → Herkes haklarını yasal yollardan arama yoluna gidebilir⁶⁷

Kanuni (doğal) Hakim Güvencesi ⁶⁸ → (Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir)

Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar ⁶⁹

➤ **Kanunilik İlkesi:**

⁶² AY madde 29: "Sürel veya süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Sürel yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir"

⁶³ AY madde 33: "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz"

⁶⁴ AY madde 34: "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir ... Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir"

⁶⁵ AY madde 35: "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz"

⁶⁶ AY madde 36: "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz"

⁶⁷ AİHS madde 6

⁶⁸ AY madde 37: "Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz"

⁶⁹ AY madde 38: "Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez ... Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılmaz. Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz. Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez. Ceza sorumluluğu şahsîdir. Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz. Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez. İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz"

1. Herkes işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanuna göre yargılanmalıdır
  2. Fiil işlendiği sırada kanun tarafından öngörülen ceza ne ise o ceza verilmelidir ("*lehe kanun*" istisnadır)
  3. Kanunların suç ve ceza içeren hükümleri arasında kıyas yapılamaz
- **Belirlilik İlkesi:** Kanunda yazmakla belirli hale gelen kurallardan başkaca bir uygulamaya gidilememesi, temel hak ve özgürlükleri korur
- **Ülkesellik İlkesi**⁷⁰: Ceza kanunu hangi devlete ait ise, o ülkede, ülke sınırları içerisinde uygulanır
- **Şahsilik İlkesi:**
- "Türk vatandaşı tarafından, Türk kanunlarına göre aşağı sınırı 1 YIL 'dan az olmayan hapis cezasını gerektiren bir suçu yabancı ülkede işlenmesi durumunda, kendisi Türkiye'de ise ve bu suçtan dolayı yabancı ülkede yargılanarak hakkında hüküm verilmemiş ise ve Türkiye'de kovuşturulabilirliği bulunması halinde Türk kanunlarına göre ceza alır" (TCK md 11)*
- "Türk kanunlarına göre aşağı sınırı en az 1 YIL hapis cezasını gerektiren bir suçu yabancı ülkede Türkiye'nin zararına işlediği ve kendisi Türkiye'de bulunduğu takdirde, Türk kanunlarına göre cezalandırılır" (TCK md 12)*
- **Masumiyet Karinesi:** Suçlu olduğu kesinleşmiş bir mahkeme hükmü ile sabitleşene kadar kimse suçlu sayılamaz
- **İspat Hakkı**⁷¹: (*Kapsam ve içerik, dipnottaki Anayasa maddesinde belirtilmiştir*)
- **Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması**⁷²:
- **İç Koruma:** Ulusal hukukta bireyin temel hak ve özgürlüklerinin yasama, yürütme ve diğer bireylere karşı koruma (*temel hak ve özgürlükler, denetim mekanizması, Anayasa yargısı*)
  - **Uluslararası Koruma:** Uluslararası sistemde insan haklarının korunması için oluşturulan çeşitli mekanizmaların kullanılması (*Örnek: AİHS kapsamında AİHM*)

AİHS Başvuru Şartları

- İç hukuk yollarının tüketilmiş olması (*esnetilebilen şart*)
- Başka bir uluslararası mekanizmaya başvurulmamış olması
- Başvurunun 6 AY 'lık süre içinde yapılmış olması
- Diğer kabul edilebilirlik şartları

BÖLÜM 5: 1982 Anayasası Düzeninde Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Haklar

İnsan Haklarının Sınıflandırılması Bakımından Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Hakların Yeri

⁷⁰ TCK madde 8: "*Türkiye'de işlenen suçlar hakkında Türk kanunları uygulanır. Fiilin kısmen veya tamamen Türkiye'de işlenmesi veya neticenin Türkiye'de gerçekleşmesi halinde suç, Türkiye'de işlenmiş sayılır*"

⁷¹ AY madde 39: "*Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikayetçinin ispata razı olmasına bağlıdır*"

⁷² AY madde 40: "*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır. Kişinin, resmî görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır*"

Sosyal ve Ekonomik Haklar

Siyasal Haklar

BÖLÜM 6: İnsan Haklarının Ülke Düzeyinde Korunması ve Ulusal Korunma Mekanizmaları

Devletin İnsan Haklarını Koruma Sorumluluğu ve Ülke Düzeyinde Korunma

Devletin İşlevlerine Karşı İnsan Haklarının Korunması

Ulusal Korunma Mekanizmaları

BÖLÜM 7: AİHS, Nitelikleri ve Sözleşmenin Öngördüğü Koruma Mekanizması: AİHM

AİHS'nin Özellikleri ve Getirdiği Yenilikler

AİHM'nin Tarihçesi

AİHM'nin Yapısı, Yargılama Yetkisi ve Mahkemeye Başvuru Usulleri

BÖLÜM 8: İnsan Haklarını Küresel ve Bölgesel Koruma Sistemleri (BM, Amerika Kıtası, Afrika Kıtası, AGİT)

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi

BM Örgütü ve İnsan Hakları

BM Şartı Çerçevesinde İnsan Haklarını Sözleşme Dışı Koruma Usulleri

Amerika Kıtasında İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları

Afrika'da İnsan Haklarının Gelişimi ve Koruma Mekanizmaları

AGİT Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması